

Iz hrvatske povijesti 20. stoljeća – Iz hrvaške zgodovine 20. stoletja, ur. Iskra Iveljić, Stjepan Matković, Žarko Lazarević, (Zbirka: Vpogledi, 4), Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2012., 183 str.

Ovaj je zbornik nastao na poziv koji su slovenski povjesničari krajem 2010. uputili svojim hrvatskim kolegama, zamolivši ih da slovenskoj historiografiji prikažu najnovije rezultate svojih istraživanja. Namjera je urednika da ovaj zbornik u Sloveniji pridonese boljem razumijevanju hrvatske povijesne baštine, trenutnoga stanja i trendova u suvremenoj hrvatskoj historiografiji te da ujedno započne intenzivnija suradnja dviju nacionalnih historiografija.

Iskra Iveljić i Stjepan Matković uputili su, u funkciji svojevrtnih izbornika, pozive za suradnju najistaknutijim hrvatskim povjesničarima, nastojeći da u zborniku budu zastupljeni autori različitih generacija, institucija i hrvatskih regija. U tome su u velikoj mjeri i uspjeli jer su u zborniku zastupljeni i stariji i mlađi povjesničari iz Zagreba, Splita, Slavenskog Broda i Pule. U uvodnim napomenama (str. 5.–6.) Iveljić i Matković ističu da im je ta izbornička uloga bila nezahvalna jer se hrvatska historiografija u posljednjih dvadesetak godina razvila i porasla po broju profesionalnih istraživača koji bi trebali imati svoje mjesto u “reprezentaciji”, ali se nadaju da je odabranim radovima u tom smislu postignuta zadovoljavajuća ravnoteža. Naglasili su da se objavljeni tekstovi drže nacionalnog okvira, što je, kako sami pišu, “očiti pokazatelj da u historiografiji teško može doći do tvrdog raskida s ukorijenjenim pristupima” (str. 6.). Tu inicijativu i zajednički projekt pokrenuo je jedan od urednika, slovenski povjesničar Žarko Lazarević, koji je ujedno autor predgovora (str. 7.–9.), jedinoga teksta u zborniku napisanog na slovenskome jeziku. Autorima je dano na izbor da sami predlože svoje teme, koje su u konačnici obuhvatile razdoblje od 1918. do 1990-ih, i to iz domena povijesti političke kulture, gospodarske povijesti i povijesti historiografije, što su dominantni trendovi u suvremenoj hrvatskoj historiografiji.

Zbornik je podijeljen na tri dijela s ukupno osam članaka, a na kraju se nalaze podaci o autorima (str. 175.–177.) i imensko kazalo (str. 179.–183.). U prvome dijelu, naslovljenom “Reprezentacije”, predstavljena su dva rada. Suzana Leček, znanstvena savjetnica iz slavonskobrodske podružnice Hrvatskog instituta za povijest, autorica je prvog članka pod naslovom “Kad umjetnost postaje politika: ‘Hrvatski izraz’ i pitanje nacionalnog identiteta u Hrvatskoj 1918.-1941.” (str. 13.–35.). Polazeći od teza Johna Hutchinsona o kulturnom nacionalizmu, Leček nastoji rasvijetliti pitanje odnosa kulture i politike u međuratnom razdoblju na primjeru odnosa Hrvatske seljačke stranke (HSS) s kulturnim organizacijama i umjetnicima, prvenstveno skladateljima, koji su bili povezani s tom strankom. Autorica je istražila pitanje njihova organizacijskog povezivanja i utjecaja politike na dinamiku kulturnog djelovanja, a onda je ispitala i primjenjivost teze o modernizacijskoj ulozi kulturnog nacionalizma. Zaključila je da je kultura odigrala važnu ulogu u borbi za hrvatski nacionalni identitet, pogotovo u razdoblju diktature, kad je preuzela ulogu političkog predvodnika, te da je umjetnost udruga i pojedinaca bliskih HSS-u bila u određenoj mjeri i modernizacijska.

Drugi članak, “‘Prošlost na koju su sjećanja svake godine sve življa’: Povijest NOB-a i KPJ u školskim programima i udžbenicima 1945.-1960.” (str. 37.–55.), rad

je Snježane Koren, višeg predavača Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Analizirajući narative školskih udžbenika, autorica prikazuje kako je s vremenom fabrikacija apologetskih sjećanja na Narodnooslobodilačku borbu (NOB) postajala sve intenzivnija, što je prvenstveno proizlazilo iz potrebe vladajućeg komunističkog režima da u svakoj novoj generaciji održi sjećanje na rat, iz čega je trebalo mobilizirati javnost, održavati poredak i osiguravati društvenu koheziju u kriznim vremenima. Koren zaključuje kako je udžbeničku historiografiju promatranog razdoblja karakterizirala učestala teleološka perspektiva, ukorijenjenost ideje o povijesnom kontinuitetu i povijesni determinizam.

Drugu grupu radova, naslovljenu kao "Nianse dobe socializma", čine četiri rada. Zdenko Radelić, znanstveni savjetnik Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba, autor je rada "Ozna u Hrvatskoj 1944.-1946.: Skica temeljnih značajki" (str. 59.-77.). Radelić piše o karakteru i ulozi Odjeljenja za zaštitu naroda (Ozna), obavještajne, kontraobavještajne i sigurnosne službe koju je osnovala i potpuno kontrolirala KPJ. Cilj KPJ bio je da s Oznom kao svojim instrumentom zavede red, otkrije ratne zločince i neprijatelje, da ovlada svim institucijama, odnese pobjedu na lokalnim, republičkim i saveznim izborima te podržavi privatnu imovinu. Ukratko, osnovna uloga Ozne bila je stvoriti uvjete u kojima će KPJ učiniti velike društvene promjene u skladu s marksističkom doktrinom. Autor piše o organizaciji, strukturi i kadrovima Ozne, njezinu odnosu prema KPJ, odmazdi prema protivnicima i ulozi u preuzimanju vlasti. Zaključuje da je Ozna u skladu s ratnom i revolucionarnom logikom djelovanja dala velik doprinos u uništenju i marginalizaciji komunističkih neprijatelja i svih potencijalnih suparnika te da je tijekom svoga kratkog djelovanja (1944.-1946.) bila najučinkovitiji instrument jednostranačke diktature KPJ.

Magdalena Najbar-Agičić, suradnica na znanstvenom projektu "Hrvatska historiografija i nastava povijesti (19.-21. st.)" pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, autorica je rada "Partijska historiografija u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1945.-1961. – pozicija i institucionalna organizacija" (str. 79.-90.). Nakon definiranja sintagme "partijska historiografija" autorica preuzima periodizaciju češkog povjesničara Vítězslava Sommera o podjeli partijske historiografije na tri faze (propagandističko, paradigmatičko i kritičko razdoblje) i primjenjuje ju na razvoj partijske historiografije u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji. Zaključuje da je, kao i u čehoslovačkom slučaju, i kod nas partijska historiografija tek 1960-ih dosegla "kritičku fazu", a ustanovljuje da je početak paradigmatičke faze bio trenutak osnivanja Komisije za historiju 1956. godine.

Aleksandar Jakir, izvanredni profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, autor je članka "Nemoguća misija i početak kraja? Gospodarske reforme u SFR Jugoslaviji tijekom 1960-ih godina" (str. 91.-110.) u kojem problematizira proces privredne reforme u Jugoslaviji započet 1965. godine. Diskusije o privrednoj reformi preslikavaju razilaženja i sukobe koji su otprije postojali unutar Saveza komunista Jugoslavije, a uz nacionalno, to je pitanje bilo glavno žarište unutrašnjih jugoslavenskih kriza. Razilaženja reformskih i antireformskih snaga od početka 1960-ih paralizirala su funkcioniranje saveznih centara vlasti, a slabi rezultati reforme bili su jedan od uzroka i povoda političke krize koja nije bila riješena do kraja postojanja Jugoslavije.

Igor Duda, naslovni docent na Odsjeku za povijest pri Odjelu za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobile u Puli, autor je članka "Nema goriva: INA, nestašice i mjere štednje u Hrvatskoj 1979.-1984." (str. 111.-122.). Duda temu ekonomske krize i nestašice robe široke potrošnje koja je Jugoslaviju pogodila u prvoj polovini 1980-ih zorno dočarava kroz analizu nestašice naftnih derivata, pogotovo benzinskoga goriva, što je bila roba čiji je nedostatak na tržištu bio najuočljiviji. Kroz analizu zakonodavnih izvora, statističkih podataka i medijskih napisa prikazuje problematiku opskrbe tržišta, mjere štednje i ponašanje potrošača, čime oslikava zanimljiv detalj svakodnevice hrvatskih građana u promatranom razdoblju.

U posljednjoj, trećoj skupini radova, pod naslovom "Demokracija in manjšine", još su dva rada redovnih profesora Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ivo Goldstein u članku "Odmak od načela liberalne demokracije u hrvatskom društvu 1990-ih godina" (str. 125.-146.) iznosi tezu da je politički sustav 1990-ih u Hrvatskoj bio "autoritarni režim" (str. 125.). Kritizira djelovanje prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana, a Hrvatsku demokratsku zajednicu prikazuje kao autoritarni pokret koji je svoju vlast utvrđivao i pojačavao preko klijentelističkih skupina. Tvrdi da je nepotvrđivanje rezultata lokalnih izbora u Zagrebu najbolji dokaz autoritarnosti sustava tijekom 1990-ih.

Zbornik završava člankom Drage Roksanđića "O manjinskom legitimitetu i legalitetu: Srbi u Hrvatskoj između lojalnosti, neposlušnosti i pobune 1989.-1990." (str. 147.-174.), koji problematizira dramatične godine prijelaza iz jednopartijskog u višestranački politički sustav. Naglašava da je etnonacionalizacija hrvatske politike nakon uvođenja višestranačja ubrzala automarginalizaciju Srba u Hrvatskoj, jer su učinci hrvatske i srpske službene politike, kao i učinak otvaranja tranzicijskih procesa, ubrzano poništavali učinke dosegnute razine socijalne integracije Srba u Hrvatskoj. U fokusu autorova interesa pitanje je legitimiteta Srpskog sabora održanog u Srbu 25. srpnja 1990. i plebiscita u kojem autor vidi svojevrsan puč u hrvatskom ustavnom poretku, ali i puč unutar srpske zajednice u Hrvatskoj. Srpski sabor i plebiscit autoru je "farsična repriza zavnohovskih tradicija" (str. 169.) jer je "antikomunistička Srpska demokratska stranka pokušala apropiirati ono što je bilo komunističke provenijencije, a što je velikoj većini Srba u Hrvatskoj, (...) bilo najpouzdanije jamstvo njihova ljudskog i nacionalnog statusa u Hrvatskoj" (str. 170.).

JOSIP MIHALJEVIĆ